

І.В. Віктор

Національний технічний університет «ХПІ»,
старший викладач

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ ТРАДИЦІЇ: АДАПТАТИВНІ МЕХАНІЗМИ КОМУНІКАТИВНИХ ПРАКТИК

На основі розгляду комунікативних практик в контексті української традиції визначено, що рівень «добре знайомого суспільства» довгий час в українській культурі був представлений розширеною родиною, товариством, але не кланом, як в китайській культурі, чи корпорацією, як в японській культурі. Негативні наслідки мала радянська українська культура, коли відношення родини замінюються «єдиним радянським народом», руйнуються розуміння громадськості та товариськості. Незважаючи на це українська традиційна культура зберігає високу адаптивність, здатність до модернізації та удосконалення. Взаємодія комунікативних практик традиційних культур і сучасної глобальної інтернаціональної культури виробляє образ власного «я», власну ідентичність.

Ключові слова: комунікація, традиція, комунікативні практики, українська культура, філософія культури, культурна антропологія, психоаналітична антропологія, покоління

Iryna Victor

UKRAINIAN CONTEXT OF TRADITION: ADAPTATIVE MECHANISMS OF COMMUNICATIVE PRACTICES

Based on the review of communication practices in the context of Ukrainian traditions are determined that the level of «familiar society» for a long time in Ukrainian culture was presented to the extended family, but no clan, as in Chinese culture, or corporation, as in Japanese culture. The negative effects have Sovietization of Ukrainian culture where family relationship are replaced with «single Soviet people» destroyed public understanding and sociability. Despite this Ukrainian traditional culture retains a high adaptation, the ability to upgrade and improvement. Interaction communicative practices of traditional cultures and contemporary global international culture produces its own image «I» and own identity.

Keywords: communication, tradition, communication practices, Ukrainian culture, philosophy of culture, cultural anthropology, psychoanalytic anthropology, generation

И.В. Виктор

УКРАИНСЬКИЙ КОНТЕКСТ ТРАДИЦИИ: АДАПТАТИВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ КОМУНИКАТИВНЫХ ПРАКТИК

На основе рассмотрения коммуникативных практик в контексте украинского традиции определено, что уровень «хорошо знакомого общества» долгое время в украинской культуре был представлен расширенной семьей, обществом, но не кланом, как в китайской культуре, или корпорацией, как в японской культуре. Негативные последствия имела советизация украинской культуры, когда отношение семьи заменяются «единственным советским народом», разрушаются понимание общественности и общительности. Несмотря на это украинская традиционная культура сохраняет высокую адаптивность, способность к модернизации и усовершенствования. Взаимодействие коммуникативных практик традиционных культур и современной глобальной международной культуры производит образ собственного «я», свою идентичность.

Ключевые слова: коммуникация, традиция, коммуникативные практики, украинская культура, философия культуры, культурная антропология, психоаналитическая антропология, поколение.

Актуальність, постановка проблеми.

Філософи у сучасних дослідженнях культури та суспільства все частіше звертаються до поняття «традиція» як до одного з основних засадничих понять культурології та філософії культури. Розвиток комунікативних теорій культури дозволяє нам уточнити це поняття, одночасно мало дослідженими залишаються адаптаційні механізми комунікативних практик і те, яким чином традиційні культури залишаються важливим фактором розвитку глобалізації та сучасного суспільства. Окрему увагу, на нашу думку, належить приділити українській національній традиції та її входженню у світову культуру, комунікативним практикам товариськості, гостинності, близькості, дружби, розуміння, міжпоколіннєвої взаємодії.

Мета статті – розглянути комунікативні практики в контексті української традиції, взаємодію комунікативних практик традиційних культур і сучасної глобальної інтернаціональної культури, адаптивний потенціал української традиційної культури.

Виклад основного матеріалу. Результати дослідження.

Українська культура має високий потенціал адаптування та асиміляції різних неоднорідних мультикультурних елементів. Особливості комунікативних практик в українській культурі ґрунтуються на раціональності, доцільності традиції та гнучкості, доречності її виконання для певного комунікативного моменту. Тобто, осердя української традиції залишається стабільним, незмінним, в той час як її прояви варіюються в залежності від потреб часу та ситуацій комунікації, точність виконання

традиції корегується змістовним наповненням та ціннісними характеристиками, які повинні завжди бути «доречними» – «к речі», «дотичними до ситуації». Традиція виступає як авторитет в українській культурі тоді, коли вона враховує цей ситуативний фактор.

Український контекст традиції також передбачає наявність міфів і тісний зв'язок міфологічної основи соціокультурної свідомості та ідеології. Міфи можуть виступати як мотиваторами повсякденної поведінки, так і основою підтримання певних моделей соціокультурної і політичної поведінки. Тут ми маємо на увазі міф насамперед у тому значення, як його тлумачив Ролан Барт, коли розглядав міф як певну матрицю культурної та політичної поведінки, в усвідомлених формах – основу ідеології та соціокультурних інститутів. Тут необхідні дії як із усвідомлення певних міфологічних кодів, що постулюють традицію і трансформуються в ідеологію, так і очищення, прояснення соціокультурних дій від міфологічного компоненту.

Ролан Барт зазначає у своєму визначенні поняття, що «міф – це вже оброблений матеріал, який використовується для комунікації» [1, с. 112]. Дане твердження свідчить про те, що міф перетворює, деформує деякі аспекти реальності, котрі вигідні йому, і відповідно формують ідеологічно містифіковану свідомість, тому задачею дослідника у такому випадку є звільнення свідомості від міфів і відповідно здатність побачити міфологізацію того чи іншого знання.

Коли ми розглядаємо український контекст традиції, то для нас важливі методологічні досягнення як філософії культури, філософської антропології, так і досягнення культурної антропології, соціально-культурної антропології в американській традиції. Потужним напрямом культурної антропології без якого не зрозуміти розвиток сучасних гуманітарних наук і філософії стає психоаналітична антропологія заснована в 1970–х роках американським антропологом і психоаналітиком Ф. Хсю. На вістрі дослідницької уваги Ф. Хсю проблеми функціонування традиції в різних культурах, на думку Ф. Хсю, ставлення до традиції і загалом до життя культурно обумовлено.

Проблеми розвитку сучасного світу, глобалізації та розвиток універсальної світової культури закладається системою цінностей, яку поділяють представники тієї чи іншої культури і без розуміння цієї культурної семіотики традиції неможливо не тільки достойно комунікувати в сучасних реаліях, але й загалом адаптуватись до навколишнього світу.

Ф. Хсю вводить поняття особистісного «я» (Self) [2], яке може проявитись лише у спільноті, у комунікативних актах під час спільної діяльності. На думку культурних антропологів інтеракціоністського напрямку, «я» може з'явитись лише у спільній діяльності, що обумовлена традицією і в якій діють «значущі інші», яким індивід довіряє. На переконання Ф. Хсю, індивід пізнає себе як такий не прямо, а опосередковано, з часткових точок зору інших членів даної соціальної групи чи з узагальненої точки зору усієї групи.

Такі точки зору формуються через традицію, шляхом інкультурації індивід не тільки входить до тієї чи іншої культури, а знаходить свою особистість, своє «я».

В праці «Self в крос-культурній перспективі» (1985) [2] Ф. Хсю розглядає з подібних методологічних позицій традиції Китаю, Японії та формування традиції в США. На думку Ф. Хсю, особистість, «я» знаходиться на семи рівнях комунікації, взаємодії зі світом та з самою собою. На прикладах з різних культур Ф. Хсю показав і довів як різні традиції, традиційні настанови та традиційні цінності впливають на стиль, особливості спілкування і спосіб життя в цілому, формуючи той чи інший тип культурного буття.

Ці сім рівнів комунікації (рівнів буття людини в культурі) складають: несвідоме – передсвідоме, невиразне свідоме – свідоме, що виражається, добре знайоме

суспільство і культура – діюче суспільство і культура, нарешті – найширше суспільство і культура. Окремий, «нульовий», рівень складає «зовнішній світ».

Рівні несвідоме і передсвідоме тлумачаться у фрейдистському ключі. Невиразне свідоме як правило замовчується індивідом через побоювання бути незрозумілим чи засудженим суспільством (причиною мовчанки також може бути неможливість вербалізувати пережите). Свідоме, що виражається, як правило, складається із соціально прийнятних емоцій і переживань (любов, доброта, повага), сумління, знання про моральну поведінку, закріплені у тому чи іншому суспільстві.

На рівні «добре знайомої культури» людина надіється і розраховує на коло так званих «значущих інших», яким давно, іноді з дитинства, довіряє. Ця довіра та співпричетність належать до глибинних переживань і представнику іншої культури може здатись ірраціональною. В цьому колі людина може розраховувати на психологічну підтримку та некорисливу допомогу, близькі стосунки. Одночасно, на думку психоаналітика, до цього кола входить ставлення до знайомих предметів матеріального оточення та культурно обумовлені стереотипи.

Рівень «діючого суспільства» характеризується рольовою взаємодією, позбавленою близьких, товариських стосунків. Так, Бог для американської свідомості існує на рівні «добре знайомої культури», є близьким та значущим, а для китайців на рівні рольової взаємодії, рівні «діючого суспільства». На відміну від цього родичі і предки для китайської культури знаходяться на рівні «добре знайомої культури». Тому для китайців значущі відносини в роді, а ставлення до майна чи до богів відіграє другорядне значення: «Китайці, на відміну від західної людини ніколи не ставляться до своїх богів як до батьків, матерів та братів. За часи численних воїн та непорядків китайці так і не виробили моделі релігійної нетерпимості» [2, р. 36].

До рівня «найширшого суспільства» належать моральні правила, приписи та матеріальні об'єкти, які не стосуються внутрішнього світу та глибинних переживань особистості. «Нульовий» рівень передбачає ставлення до зовнішнього світу – предмети, традиції, люди інших культур.

На думку Ф. Хсю, найбільш важливим є рівень «добре знайомого суспільства», що забезпечує фундаментальне відчуття близькості та довіри. Індивід розглядає інших як можливих близьких – «розглядає інших як джерело афективних взаємодій, котрі можуть привести до близькості, взаєморозуміння» [2, р. 27]. Стосунки китайців та японців будуються у роді, найближчому оточенні родичів, але японці потім полишають свій рід і дорослішають, а китайці залишаються у такій позиції все життя.

Американець також своє дитинство проводить у родині, у роді, але це тимчасово – протягом життя він сам має віднайти своїх близьких, побудувати кар'єру, створити свій міні-соціум. В крайньому випадку – це володіння речами, бізнесом, колекціонування тощо. Перед ним постає завдання володіння як майном, речами, так і людьми, а також здійснення своєї свободи. Потерпів невдачу у чомусь, американець чи європеєць займає «третій» рівень, рівень «добре знайомого суспільства» різними релігійними чи абстрактними сутностями, коли «індивідуальна душа може бути єдиним провідником до Бога».

Ані занурення у внутрішній світ, ані звертання виключно до матеріального світу, світу предметів, не може надати екзистенціальних, значимих буттєвих відповідей людині, головним визначальним для буття залишається рівень «добре знайомого суспільства». В термінах Ф. Хсю, «потреба людини у третьому рівні (рівні «добре знайомого суспільства» - примітка І.В.) настільки ж важлива, як її потреба у їжі, воді, повітрі. Це те, що надає індивідові відчуття ідентичності і здійснення, повноцінності» [2, р. 27]. Саме рівень «добре знайомого суспільства» забезпечує людині відношення близькості з оточенням, суспільством, доцільність його існування і здійснення життєвих цілей: «І для європейської людини, і для мешканців Китаю і Японії

близькість – найважливіший аспект людського буття, і її відсутність може привести до відхилень у поведінці і неврозів» [2, р. 36].

Окремо розглядається становлення людини і виховання у Японії. Комунікативні практики японської культури підтримують баланс між родиною та суспільством. Відношення батьків до дітей – це фактично відношення майорату, нестарші сини змушені рвати зв'язки зі своїми предками та вступати до нової родини, в тому числі до несподіваних шлюбів. Тому для Японії характерно уникнення китайського клану, заміна його корпорацією побудованої за зразком родини, японці менш залучені до роду і мають схильність до побудови великих колективів. Японці мають право будувати з близькими неродичами стосунки за родовим принципом, відношення близькості досягаються набагато легше, ніж у Китаї. Також японці мають ефективну пророблену модель виховання «учитель – учень», де стосунки досягають високого ступеня близькості, включаються у рівень «добре знайомого суспільства» (модель взаємодії та взаємопорозуміння «ямото»).

Модель «ямото» передбачає близькі, але ієрархізовані відношення між учителем та учнями, при яких дублюються родові настанови та інститути: фірма стає патріархальною родиною, де підтримується безперервна близькість, в ідеалі – протягом усього життя (гуманізм розглядається в перспективі не конкуренції, як в європейських культурах, а відповідальності – в ідеалі пожиттєвої – за кожного учня, члена колективу). На думку Ф. Хсю, яку ми підтримуємо, саме така модель є запорукою швидкої модернізації економіки.

Недоліком західного гуманізму залишається те, що рід та родина поступово елімінуються з третього рівня, рівня «добре знайомого суспільства»: рівень близьких людей займають інші «значущі інші» – тварини, благодійні та волонтерські організації, церкви або навіть абстрактні ідеї. Створюється індивідуалістичний Self, образ «я», який розглядає людей не в контексті відношень чи події близькості, а у відношеннях володіння, присвоєння чи навіть насильства. Ця агресивна здатність – запорука могутності американської та європейської культури: «джерело організаційної, індустріальної та технологічної могутності Заходу взагалі і особливо Сполучених Штатів. Їхня ж здатність ставитись до людей безособистісно, як до речей, є секретом їх величі» [2, р.48 – 49].

Використовуючи методологію Ф. Хсю і здійснені ним наукові порівняння різних культурних світів щодо української культури та особливостей її комунікативних практик, ми можемо побудувати гіпотезу про проміжний тип української культури, орієнтованість її комунікативних практик як на західні, так і на східні зразки виховання. Найважливіший компонент виділеної семирівневої структури суспільної думки – «добре знайоме суспільство» має в українській культурі відношення до роду та родини. Одночасно довгі віки для української культури була характерна рівноправність усіх нащадків, які наділялись майном і правом побудови власного незалежного життя (як в родині, так і поза нею). Кланові стосунки складались у виключних випадках, коли родини потрапляли в якісь екстремальні обставини. Навіть система богів в українській культурі нагадувала відношення родини, де діяли Пан Господар, Пані Господиня, їх діти, при християнізації ці відношення родини ототожнилися з Христом, Богоматір'ю, святими.

Тому рівень «добре знайомого суспільства» довгий час в українській культурі був представлений розширеною родиною, але не кланом, як в китайській культурі, чи корпорацією, як в японській культурі. Негативні наслідки мала радянська українська культура, коли відношення родини замінюються «єдиним радянським народом», руйнуються підвалини близькості у громаді через тоталітаризм та концтабори, у церкві через руйнування християнської традиції, у родині, ідеалом якої стає «павлік морозов» та «колгоспник». Одночасно самі процеси радянської суперечливі – проголошувався

колективізм, певний аналог японської корпоративності, але гасла і політика часто розходились з реальністю, реальним втіленням гуманізму стає «колективне господарювання», де кожний позбавляється майна і відповідальності за свої дії. Радянська ідеологія свідомо шляхом пропаганди намагалась рівень «добре знайомого суспільства» зайняти абстрактними сутностями та проповідями майбутнього добробуту та щастя (комунізму). Тим самим агресивність абстрактних ідей та неможливість побудови близьких стосунків тільки через ці ідеї маскувалась іншою ж ідеєю суспільного прогресу, що колись має подолати це протиріччя.

Негативним наслідком цього стало як розпад відношень близькості до конкретних людей (родини, фірми, трудового колективу), так і до дуже важливого для української культури матеріального пріоритету – землі, землі-матінки, землі-годувальниці. Що стало причиною руйнування світу «добре знайомого суспільства» в українській культурі, почуття невпевненості у майбутньому, байдужості, клановості, заміні відношень родини на відношення клану.

Також адаптативні механізми комунікативних практик у сучасній українській культурі пов'язані з загальними тенденціями глобалізації, розповсюдженням світової культури, поколінневими тенденціями, коли кожне наступне покоління більш комунікативно адаптивне і пристосовано до культур різних типів – західної, європейської, традиційної, інтернаціональної і мультикультурної.

У ХХ столітті західні дослідники звикли покоління 1920-1940 називати «втраченим»-«lost» (Еріх Марія Ремарк, Френсіс Скотт Фіцджеральд), післявоєнне (після 1946 року) отримало назву «покоління демографічного вибуху» – «Baby boomers» або «біт-покоління», наступне покоління є «міленійним», яке досягло дорослості у споживацькому суспільстві, воно егоїстичне, впевнене в собі і одночасно толерантне щодо відмінностей та традицій (Taylor P. *The Next America: Boomers, Millennials, and the Looming Generational Showdown*. – New York : PublicAffairs, 2014). Комп'ютери та інтернет також значно змінюють механізми передання традиції та відкривають інші шляхи комунікації, коли ми вже не можемо говорити про агресію та експансію якоїсь традиції, але про мозаїчне співіснування різних традиційних світів.

Тому деякі дослідники окремо виділяють покоління межі тисячоліть: це користувачі інтернету та гаджетів, зокрема пристроїв Apple iPod, iPhone, iPad (і-покоління), вони продовжують безвідповідальність та егоїзм покоління Y – «Millennials», хоча парадоксально відкриті світу. Деякі дослідники, наприклад Тим Елмор [3], окремо виділяють покоління iY. Покоління 2010-х років отримало назву «домашнього, територіального» («Homeland») покоління – воно повертається на територію родини, але це повернення викликано суспільними страхами, в першу чергу острахом тероризму, кризових явищ. Це покоління також називають поколінням «науковців» (К. Фокс), оскільки вперше більшість населення має доступ до освіти і наука залишається головним пріоритетом розвитку суспільства. Тим самим ми бачимо, що традиції розглядаються як цінні, множинні та важливі у комунікативних практиках сьогодення.

Висновки

На основі розгляду комунікативних практик в контексті української традиції ми можемо сказати, що рівень «добре знайомого суспільства» довгий час в українській культурі був представлений розширеною родиною, товариською спільнотою, але не кланом, як в китайській культурі, чи корпорацією, як в японській культурі. Негативні наслідки мала радянська культура, коли відношення родини замінюються «єдиним радянським народом», руйнуються підвалини близькості у громаді, саме розуміння громадськості та товарищкості. Незважаючи на це українська традиційна культура зберігає високий адаптативний потенціал, здатність до модернізації та удосконалення. Взаємодія комунікативних практик традиційних культур і сучасної

глобальної інтернаціональної культури передбачає вироблення образу власного «я», власної ідентичності через звернення до цінностей спочатку родини, а потім близьких за духом спільнот – фірми, церкви, трудового колективу, університету, пізніше загалом громади. Різні абстрактні чи релігійні сутності також включаються до цього кола розширеної родини, поколіннєві тенденції поступово розмивають поняття східних та західних традицій.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Барт Р. Миф сегодня / Р. Барт // Ролан Барт. Избранные работы : Семиотика. Поэтика. – М. Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – С. 72–130.
2. Hsu F.L.K. The Self in Cross-cultural Perspective / F.L.K. Hsu // Culture and Self / Ed. A.G. Marsella, G. De Vos, F.L.K. Hsu. – London-New York : Tavistok Publications, 1985. – P. 24–55.
3. Taylor P. The Next America : Boomers, Millennials, and the Looming Generational Showdown / P. Taylor. – New York : PublicAffairs, 2014 – 280 p.